

ЮВІЛЕЇ

Анатолій Боровик

●

ЧЕРНІГІВСЬКИЙ УЧИТЕЛЬСЬКИЙ ІНСТИТУТ (1916 - 1919 рр.)

**До 90-річчя Чернігівського державного педагогічного університету
імені Т.Г.Шевченка**

Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка бере свій початок від Чернігівського учительського інституту. Ініціатором відкриття був директор народних училищ Чернігівської губернії Ф. Делекторський. На його думку, існуючий на той час єдиний на Чернігівщині учительський інститут у м. Глухові* не міг задовольнити зростаючі потреби у підготовці учителів міських та вищих початкових училищ. Цих навчальних закладів у Чернігівській губернії на 1912 - 1913 навчальний рік налічувалось 35. З 1 липня 1913 р. відкрилось ще 5. У перспективі мережа цих шкіл мала розширюватись.

Проте для відкриття нового навчального закладу місцевим органам влади необхідно було виконати кілька урядових вимог. Головною з них було будівництво приміщення для інституту або надання придатної споруди для навчально-виховної роботи. Фінансове забезпечення інституту брав на себе уряд.

З листопада 1912 р. Ф. Делекторський направив подання за № 7580 до Чернігівської земської управи з обґрунтуванням необхідності відкриття нового учительського інституту, попередньо повідомивши про вищезгадану урядову вимогу.

20 січня 1913 р. губернські земські збори після детального обговорення питання про відкриття учительського інституту прийняли рішення «поручить Губернської управі возбуди́ти перед Правительством соответствующее ходатайство»¹. На зборах також було вирішено, що у випадку відкриття інституту у м. Чернігові губернське земство виділить на його потреби одноразову допомогу у розмірі 10000 крб.

Отримавши підтримку з боку губернського земства, Ф. Делекторський звертається до Чернігівського міського самоврядування з подібною заявою. 20 березня 1913 р. Чернігівська міська дума на своєму засіданні підтримала ідею створення учительського інституту і вирішила у випадку його відкриття відвести для будівництва приміщення територію «1000 квадратних сажень на Хавенщині» та призначити одноразову допомогу в сумі 3 тис. крб. або цеглу для будівництва на цю суму².

Маючи підтримку з боку губернського земства та міського самоврядування щодо відкриття учительського інституту, директор народних училищ Ф.Делекторський 10 травня 1913 р. направив лист до попечителя Київської навчальної округи з проханням підтримати ідею створення Чернігівського учительського інституту. Але вирішення проблеми затрималось на кілька років.

Дозвіл на відкриття інституту був даний міністром народної освіти

Г. Ігнатьєвим лише 16 травня 1916 р. У листі до попечителя Київської навчальної округи він вказував, що після того, як 8 квітня 1916 р. був затверджений державний розпис доходів та витрат (тобто бюджет) на 1916 р. «я разрешаю открыть в г. Чернигове с 1 июля сего года учительского института с городским при нем училищем»³. Крім того, міністр прохав попечителя сприяти проведенню всіх необхідних організаційних заходів щодо своєчасного початку навчальних занять в інституті.

Розпорядженням попечителя Київської навчальної округи від 7 липня 1916 р. за № 10687 першим штатним викладачем інституту був призначений випускник історико-філологічного університету Св. Володимира Павло Костянтинівич Федоренко як учитель історії та географії. 8 серпня 1916 р. штатним викладачем російської мови був призначений Сергій Іванович Воробйов. Протягом кількох тижнів він також виконував обов'язки директора інституту. За його поданням в місцевій газеті «Черниговское Слово» було надруковане оголошення про прийом заяв вступників до учительського інституту.

У середині серпня 1916 р. попечитель Київської навчальної округи призначив директором учительського інституту Олексія Павловича Фльорова, який народився 14 березня 1866 р. у с. Янівка Глухівського повіту на Чернігівщині у родині священника. Після закінчення у 1884 р. Новгород-Сіверської гімназії навчався у Петербурзькому історико-філологічному інституті, де отримав спеціальність викладача словесності і російської мови. Протягом 1888-1913 рр. Олексій Павлович працював учителем російської мови у гімназіях та кадетському корпусі в м. Одесі. У 1913-1916 рр. О.П. Фльоров продовжував роботу у кадетському корпусі, Олександрівському лицей, Павловському військовому училищі російської столиці. Крім педагогічної роботи, він успішно займався науковою діяльністю, публікувався у науково-педагогічних журналах «Педагогический сборник», «Журнал Министерства народного просвещения», «Педагогическая мысль» та інших. О.П.Фльорову належить понад 200 наукових та публіцистичних праць, присвячених розвитку народної освіти та викладанню педагогічних дисциплін. За свою педагогічну діяльність він відзначався подяками та різними нагородами⁴.

Інші викладачі працювали поза штатом як погодинники. Уроки математики проводив Вукол Петрович Бударин, учитель математики і фізики Чернігівської жіночої «Группы родителей» гімназії. Він закінчив Петербурзький університет. Малювання, креслення та каліграфію викладав Іван Васильович Лісіцин, учитель Чернігівської громадської жіночої гімназії, який закінчив художньо-промислову школу при Строгановському училищі у Москві. Павло Іванович Сінайський викладав природознавство і працював у гімназії імператора Олександра І. Викладачем Закону Божого став настоятель Миколаївської церкви м. Чернігова, священник Георгій Іванович Дієсперов, котрий закінчив Чернігівську духовну семінарію та Харківський університет⁵.

На першу педагогічну раду вищезазначені викладачі зібралися 30 серпня 1916 р. На ній головував директор інституту О.П.Фльоров, а секретарем був обраний С.І. Воробйов. У ході засідання обговорювались найважливіші питання, які стосувались відкриття інституту. Директор повідомив про проблему пошуку приміщення і вказав, що один клас для навчальних занять та невелику підсобну кімнату інститут буде орендувати у торгової школи. Для канцелярії та житла директора буде орендований один з приватних будинків. У зв'язку з тим, що організаційна робота з підготовки вступних іспитів затримувалась, було перенесено на декаду пізніше проведення медичного огляду вступників та конкурсні екзамени. Педагогічна рада визначила склад екзаменаційних комісій та графік проведення екзаменів. У їх переліку значились два письмові - з російської мови та арифметики і геометрії, а також усні - з російської мови, арифметики, алгебри, геометрії, співів, історії, географії, природознавства, фізики та Закону Божого.

Вступні випробування мали пройти з 10 по 20 вересня⁶. Результати вступних іспитів підсумували на засіданні педради 21 вересня. До вступу в інститут було

подано 65 заяв, проте на екзамен з'явилися 45 чоловік. Конкурсні випробування витримали 29 вихованців. До інституту були зараховані 20 вихованців-стипендіантів та 2 «своєкоштных» вихованців, тобто тих, хто стипендії не отримував. Учнями стали: Григор'єв Микола, Онищенко Михайло, Блеер Аполон, Гаврилов Михайло, Яворський Олександр, Ніцаєв Іван, Садовничий Григорій, Кистерний Максим, Макаренко Никифор, Дігтяренко Ніл, Бондаренко Сава, Пожаров Георгій, Кропив'янський Афанасій, Куций Петро, Бондаревський Іван, Рекало Петро, Гнедаш Тимофій, Рибалко Федір. А Буренко Степан та Кривцов Яків (останній переводився з Майкопського учительського інституту) - як «своєкоштни» вихованці⁷.

Інститут розпочав своє існування як навчальний заклад для чоловіків. В основному це були діти селян, міщан та козаків, всі - православного віросповідання⁸.

22 вересня 1916 р. відбулося відкриття учительського інституту. Проте особливих торжеств з цього приводу не було. О 10 годині ранку у Михайлівській церкві пройшов молебен, на якому були присутні вступники, директор та викладачі інституту. Із запрошених був лише один інспектор торгової школи. Перед молебнем до присутніх звернувся священник, а разом з тим і законоучитель (так на той час називався учитель Закону Божого) Г. Дієсперов. Він вітав присутніх, а особливо першкурсників інституту, з початком навчальних занять. Після молитви на честь відкриття інституту педколектив та вихованці зібрались у приміщенні торгової школи, де вислухали промову директора інституту. Потім розпочалися навчальні заняття⁹.

У цей же день педагогічна рада інституту обрала класним наставником вихованців П. Федоренка. Також були вирішені питання щодо навчальних програм та підручників. До 13 жовтня 1916 р. кожен викладач інституту мав підготувати і подати на затвердження педагогічної ради коротку пояснювальну записку та зміст програм з навчальних дисциплін. У зв'язку з відсутністю в інституті бібліотеки та з метою формування її фондів було вирішено провести переговори з книготорговцями про придбання необхідної навчальної літератури¹⁰.

Протягом першого року роботи педагогічному колективу довелося вирішувати ряд важливих питань діяльності учительського інституту. На першому місці стояла проблема організації навчально-виховної роботи. На 24 засіданнях педагогічної ради інституту, що проходили в 1916-1917 навчальному році, ці питання обговорювались на кожному.¹¹ Викладачі аналізували методіку організації навчальних занять, а особливо практичних, проведення письмових робіт, написання рефератів. Директор інституту приділяв значну увагу контролю за роботою викладачів, але особливо турбували педагогічний колектив питання навчальної діяльності, відвідування занять та поведінки вихованців. Аналіз роботи кожного учня з усіх навчальних дисциплін детально проводився педколективом по кожній навчальній чверті. Педагогічна рада констатувала, що основна частина вихованців добросовісно і відповідально становиться до занять, чотири учні мали зауваження щодо вивчення природознавства, один - щодо російської мови, трьох педрада попередила «о серйозности их положения»¹².

Взагалі перший навчальний рік був скорочений у зв'язку з початком революційних подій та погіршенням економічного становища в державі і тривав до 21 березня 1917 р. Рішенням педагогічної ради на основі поточної успішності до наступного курсу були переведені 10 учнів. Повторні екзамени з однієї або двох дисциплін, з оволодінням яких в окремих учнів виникли проблеми, були призначені на післяканікулярний час восьми учням. Трьох вихованців було виключено з інституту ще у першому півріччі, в тому числі й Кравцова Я., що переводився з Майкопського учительського інституту і не з'явився на навчання. Один з учнів був відрахований за результатами річного навчання.

Ще одна проблема, яку довелося долати колективу учительського інституту, - відсутність власного приміщення, навчальних кабінетів, бібліотеки, навчального

обладнання. Протягом першого року існування директор разом з пошуком придатного приміщення намагався з'ясувати можливості будівництва нового. У процесі вивчення цього питання стало зрозумілим, що скористатись відведеною міською владою невеликою земельною ділянкою під забудову було неможливо, оскільки вона розміщувалась у низині і підтоплювалась ґрунтовими водами. Разом з тим у зв'язку з ходом воєнних дій Першої світової війни значна частина чоловічого населення була призвана до армії, не вистачало робочих рук, в тому числі і будівельників. Тому ідея спорудження нового приміщення відпала сама по собі.

Але і придбати для інституту уже існуюче приміщення було також не просто. До початку 1917 р. його пошуком активно займався директор інституту. З січня цього року даною проблемою переймалась уже комісія, до складу якої увійшли, крім директора учительського інституту, губернський архітектор, директор учительської семінарії, член міської думи, викладачі інституту¹³. Переглянувши ряд запропонованих приватних будівель, члени комісії також зрозуміли, що придбати у власність приміщення, придатне для навчальних занять, теж неможливо. За останній рік відбулося значне зростання цін, у тому числі на землю та будівлі. Будинки, які на початку 1916 р. коштували 1-2 тисячі, уже в 1917 р. оцінювались у 100-120 тис. крб.

Формування фондів інститутської бібліотеки розпочалося лише з другої навчальної чверті, тобто в листопаді 1916 р., але уже до 1 січня 1917 р. було придбано 128 найменувань підручників, або 244 книги, та літератури, що входила до так званої фундаментальної бібліотеки, - 131 найменування, або 171 книга. Тобто на 1 січня 1917 р. для бібліотеки було закуплено 415 книг на суму 553 крб. 19 коп.¹⁴

На придбання навчальної літератури у 1917 р. інституту виділялося 4 тис. крб. Ці кошти було розподілено на замовлення навчальної літератури з математики і фізики - на 400 крб., природознавства - 800 крб., Закону Божого - 300 крб., історії та географії - 1000 крб., малювання - 300 крб., російської мови - 1200 крб.¹⁵

Не менш важливу проблему довелося долати і вихованцям інституту. Гуртожитку в навчальному закладі не було, тому 16 учням довелося наймати житло. Причому здебільшого вони знаходили його на околицях міста, де ціни були значно нижчими, хоча умови проживання не дуже задовільні. Так, з дев'яти квартир, де мешкали учні інституту, лише в одній було електричне освітлення¹⁶. Тому у вечірній час виникали труднощі з виконанням домашніх завдань. Педколектив пішов назустріч цим вихованцям, давши можливість готуватись до занять у приміщенні інституту.

Матеріальне становище більшості учнів було скрутним, адже їм доводилось існувати на 15 крб. стипендії. Окремі з них (Бондаренко С., Бондаревський І., Григор'єв М., Буренко С., Гнедаш Т., Ніцаєв І., Макаренко Н.) підробляли у школах міста, а також як репетитори¹⁷.

Складне матеріальне становище, яке погіршувалося з кожним днем, призвело до того, що 4 січня 1917 р. учні інституту звернулись із заявою до педагогічної ради, в якій прохали завершити навчальний рік до Великодня. У заяві наголошувалось, що неймовірно зростає ціна на предмети першої необхідності. Квартплата підвищена до 30-35 крб., а окремі власники вимагають 50-55 крб. Уже п'ятьом учням відмовили у квартирі, іншим п'ятьом загрожує виселення. Заявники також писали, що після пасхальних днів у селах почнуться польові роботи, і вони мусять допомагати батькам. Учні мали надію, що педколектив зрозуміє їх становище і піде назустріч. Вони погоджувались розпочати новий навчальний рік раніше від традиційного¹⁸.

Педколектив за погодженням з попечителем навчальної округи дав згоду на завершення навчального року 21 березня 1917 р., неопрацьований навчальний матеріал був перенесений на наступний навчальний рік.

Як свідчать документи, директор інституту О. Фльоров неодноразово звертався до різних міських і губернських установ з проханням про надання учням

матеріальної допомоги, придбання взуття та тканини для пошиття одягу, а також отримання продовольчих карток. Лише значними зусиллями директора та педагогічного колективу вдалося подолати труднощі першого, дуже складного, року діяльності учительського інституту.

Початок роботи інституту випав на час революційних змін у суспільному житті країни: був повалений царат, влада в Російській імперії перейшла до Тимчасового уряду. В Україні 4 березня 1917 р. було утворено Центральну Раду, мінялись також управлінські структури на місцях.

Відбулися зміни і в роботі учительських інститутів, яких в Україні на той час було 8. До червня 1917 р. вони працювали як середні навчальні заклади. Закон Тимчасового уряду від 14 червня 1917 р. поклав початок корінним перетворенням у діючих учительських інститутах. Було підвищено їх статус і переведено в розряд навчальних закладів, «наближених до вищих шкіл»¹⁹. Проте вони ще не стали вищими навчальними закладами, оскільки у них не працювали викладачі зі вченими ступенями та званнями, були відсутні і кафедри та вчена рада, як на той час її називали - рада професорів. Замість факультетів в учительських інститутах з 1917 - 1918 навчального року були введені три відділення: словесно-історичне, природничо-географічне та фізико-математичне, тобто з'явилася спеціалізація у підготовці учителів. Змінились умови прийому вступників. До інституту зараховували випускників різних типів середніх шкіл, осіб обох статей, які мали стаж учительської роботи не менше 2-х років.

Перед початком навчального року загострюється проблема місцеперебування інституту. По-перше, вести повноцінну роботу двом курсам в одній кімнаті торгової школи було неможливо. По-друге, органи міського самоврядування, забувши про обіцяну підтримку в діяльності учительського інституту, вимагали «вибратися с помещения торговой школы»²⁰. Знову розпочалися пошуки приміщення. Проте випадково вихід був знайдений.

Другий 1917-1918 навчальний рік Чернігівський учительський інститут працював у приміщенні дворянського пансіону-притулку, орендованому до 1 серпня 1918 р. У розпорядженні навчального закладу було 10 кімнат на другому поверсі, шість з яких зайняли навчальні класи трьох відділень, та ще чотири використовувались як кабінет природничих наук, учительська та гуртожиток. Канцелярія інституту із житлом директора залишалася в орендованому приватному будинку.

Хоча умови роботи стали значно кращими у порівнянні з попереднім роком, проте у річному звіті за 1917 р. директор інституту зазначав, що без власного помешкання при постійному пошуку навчальних приміщень за відсутності обладнання та засобів навчання вести нормальну роботу інституту неможливо. О. Фльоров вважав, що навчальний заклад не може весь час перебувати в такому становищі і має бути «выведен из своего нищенского убожества»²¹.

Лютнева революція 1917 р. дала значний поштовх для змін у суспільному житті народу України, а особливо в освітній справі. Центральною Радою було поставлено вимогу перед Тимчасовим урядом про дозвіл на українізацію діючих нижчих початкових шкіл. Крім того, з березня 1917 р. почали відкриватися нові українські середні школи. Але Тимчасовий уряд не поспішав здійснювати рішучі заходи з їх українізації і не виділяв потрібних коштів на утримання навчальних закладів.

Проте з утворенням у червні 1917 р. генерального секретаріату, що набув ролі першого українського уряду, зросло значення його підрозділу - генерального секретаріату освіти. Саме ним було ініційовано розгляд в освітніх осередках питання про українізацію. Всім навчальним закладам, у тому числі учительським інститутам, було запропоновано розглянути питання про введення українознавчих дисциплін, тобто української мови і літератури, історії і географії України.

Педагогічна рада учительського інституту на кількох засіданнях розглядала питання, пов'язані з українізацією. Так, на засіданні 12 вересня 1917 р. було прийнято ухвалу про введення до навчального плану української мови та

літератури, історії й географії України. Всі ці предмети, крім української мови, стали обов'язковими для вивчення на всіх відділеннях інституту, а українська мова мала статус обов'язкової лише для словесно-історичного факультету. Заняття з українознавчих дисциплін для I і II курсів проводили спільно. На вивчення української мови та історії України виділяли по 2 години тижневих, а для інших дисциплін - по одній. Були призначені учителі: з української мови і літератури - учитель 5-ої Варшавської гімназії (евакуйованої до м. Чернігова) - Д. Заушкевич, історії України - П. Федоренко, штатний викладач інституту, посада учителя географії до листопада була вакантною. 4 листопада 1917 р. учителем географії України був призначений учитель Ковельської гімназії (теж евакуйованої до м. Чернігова) - О. Шишковський²².

У процесі роботи, а саме 14 жовтня 1917 р., педрадою інституту були внесені деякі поправки щодо вивчення української мови, вона стала обов'язковою для всіх слухачів, хоча вивчалась як елементарний практичний курс²³.

У 1917-1918 навчальному році на перший курс трьох відділів було зараховано 35 учнів, але за навчальний рік з різних причин їх кількість зменшилась до 27. На II курсі на початку навчального року було 18, а під кінець - 15 учнів. На 1 січня 1918 р. навчалось 52 учні, всі православного віросповідання, за походженням: із селян - 15, козаків - 12, дітей міщан та цеховиків - 7, духовенства - 10, дворян і чиновників - 5²⁴.

В учительському інституті працювало 17 викладачів та співробітників: директор, 2 штатних викладачі, законоучитель, лікар, 11 наставників та позаштатних викладачів. Крім того, було три вакантні посади - учителя танців, етики та рукоділля. Заняття з трудового навчання та сільського господарства за відсутності необхідних засобів та умов не проводились²⁵. За 1917 р. на 38 засіданнях педагогічної ради було розглянуто багато питань, що стосувались навчально-виховної роботи та господарського життя інституту.

Навчальний заклад існував за рахунок державного асигнування. У 1917 р. було витрачено на заробітну плату викладачам - 24315 крб., на стипендію студентам (яка становила 600 крб. на рік) - 23 тис. крб., на допомогу викладачам «по случаю дороговизны» - 5805 крб. 30 коп. та учням - 1666 крб. На навчальну частину - 1250 крб., на господарчі витрати - 9535 крб. 75 коп. Крім того, губернське земство видало інституту у 1917 р. 5 тис. крб., 1575 крб., з яких були витрачені на різні потреби²⁶. 31 грудня 1917 р. при підтримці Чернігівського губернського земства було організовано два гуртожитки у приміщенні лікувального флігеля дворянського пансіону-притулку.

За 1917 р. поповнилися фонди інститутської бібліотеки. До так званої фундаментальної бібліотеки надійшло 185 найменувань книг у 255 томах на суму 485 крб. 90 коп., до учнівських фондів - 434 найменування книг у 449 томах на суму 521 крб. 63 коп. Всього на 1 січня 1918 р. у фондах фундаментальної бібліотеки було 316 найменувань у 426 томах на суму 747 крб. 55 коп., в учнівських фондах - 526 (693 томи) на суму 786 крб. 82 коп.²⁷

Демократизація суспільного життя в Україні, обрання громадських комітетів, рад різних рівнів привели до того, що вихованці Чернігівського учительського інституту 7 жовтня 1917 р. на загальних зборах вирішили «послати» до педагогічної ради двох своїх представників, які б мали дорадчий голос у ході засідань²⁸.

Отримавши цю заяву, директор інституту попросив вихованців подати в письмовій формі вмотивоване пояснення їхніх вимог. 11 жовтня учні запропонували педраді провести загальні збори інституту і представників учительського колективу та спільно обговорити питання участі учнів у засіданнях педагогічної ради²⁹.

Не отримавши позитивної відповіді, 26 жовтня загальні збори учнів розглядають питання, які стосувались складного матеріального становища, пов'язаного із затриманням виплати стипендій. Учні просили педраду видати їм стипендію за три місяці (серпень, вересень, жовтень). Крім того, вони одногослосно вирішили

запропонувати педраді розглянути питання про вивчення «богослів'я». Учні пропонували перевести цей предмет у ранг необов'язкових і заліку з нього не складати³⁰.

Ідеї щодо формування системи підготовки вчителів та участі учнів в управлінні інститутом виникали і в інших інститутах України. У відозві викладачів Феодосійського учительського інституту від 30 жовтня 1917 р., розісланій по всіх учительських інститутах, пропонувались реальні зміни щодо навчання та внутрішнього життя інститутів. У відозві пропонувалося ввести до педрад 3-х учнів із правом вирішального голосу. Феодосійські викладачі висунули ідею проведення з'їзду викладачів та учнів учительських інститутів з метою обговорення вказаної проблеми³¹.

Нами не встановлено, чи дізнались учні про вищезгадану відозву, але вже 9 листопада загальні збори учнів інституту одногосно вирішують «послати до педагогічної ради двох представників з правом вирішального голосу». Вони прохали представників педради сповістити їм порядок денний наступного засідання. Учні також просили поповнити інститутську бібліотеку у першу чергу українськими книгами і пропонували свої послуги щодо їх придбання³².

Саме цю заяву учнів розглянула педагогічна рада інституту і переважною більшістю голосів - 9 - «за», «проти» - 1 (директор інституту) - допустила двох учнів до засідань педради з дорадчим голосом. Відразу ж 17 листопада директор інституту повідомив про це попечителя навчальної округи і просив тимчасово дати дозвіл на участь учнів у засіданнях педради³³. О. Фльоров вказував, що він визнає даний захід незаконним і недоцільним і розуміє, що це може викликати «взрив неудовольствія» в інших інститутах, але вимушений так вчинити. Позитивна відповідь Міністерства освіти була датована 5 березня 1918 р.³⁴

Для вирішення проблеми реформування системи навчально-виховної роботи в учительських інститутах 3 квітня 1918 р. Всеукраїнська шкільна рада, як дорадчий орган при Міністерстві народної освіти, визнала за необхідне утворити комісію, яка б займалася цими питаннями³⁵. 25 квітня 1918 р., тобто незадовго до приходу до влади гетьмана П. Скоропадського, відбулося перше засідання комісії. 21 травня 1918 р. шкільний відділ Міністерства освіти і мистецтва розширив склад комісії³⁶. До 27 червня вона провела 8 засідань, на яких було вироблено основні положення реформи системи роботи учительських інститутів і передано на розгляд Міністерству освіти. Саме вони лягли в основу подальших постанов, розпоряджень та законів уряду щодо педагогічної освіти. 27 липня 1918 р. Міністерство освіти затвердило нові навчальні плани учительських інститутів, які були доведені до відома педагогічних рад інститутів³⁷. У них були визначені основні параметри змін.

Педагогічним радам пропонувалося на основі типового навчального плану та рекомендацій Міністерства розробити власні навчальні плани учительського інституту. Документ встановлював, щоб педагогічна спеціалізація вводилася з першого року навчання, але для неї у першому класі відводилася менша кількість годин, ніж для загальноосвітніх предметів. Давалися поради з приводу розподілу годин по всіх трьох роках навчання. Було визначено перелік обов'язкових предметів для всіх трьох відділень. Так, для словесно-історичного рекомендувалося всього сім навчальних дисциплін, проте фактично їх було більше. У переліку значились українська та російська мови й літератури та методики викладання цих дисциплін (теоретичні й практичні заняття та пробні уроки), дитяча та світова література. З історичних дисциплін були: історія України, Росії та загальна історія, а також методика їх викладання з проведенням практичних занять та пробних уроків.

Для фізико-математичного відділення у переліку значилось десять навчальних дисциплін, а для природничо-географічного - дванадцять. Пропонувались також навчальні дисципліни за вибором. Або, як вони значились у документі, - необов'язкові предмети. До них були включені - політологія, державне право, його історія, виразне читання, латинська мова та нові іноземні мови. До початку

навчального року педагогічним радам учительських інститутів пропонувалося розробити детальні розклади годин (так на той час називали робочий навчальний план) і надіслати його до міністерства³⁸.

Реалізуючи плани українізації школи, Міністерство освіти поставило завдання перейти в учительських інститутах на викладання українською мовою. З цією метою керівникам цих закладів були направлені листи, в яких просили повідомити міністерство про кількість учителів, що з наступного 1918-1919 навчального року можуть викладати українською мовою³⁹.

У колективі викладачів Чернігівського учительського інституту таких виявилось троє. Як говорилось у листі-відповіді, всі інші викладачі вивчають мову і згодом зможуть перейти на навчання нею⁴⁰.

Наприкінці 1917-1918 навчального року особливо загострилась проблема з пошуком навчального приміщення, адже перебування у будівлі дворянського пансіону-притулку завершувалося 1 серпня 1918 р. Уже 29 березня цього ж року директор інституту О. Фльоров звертається з листом до Міністерства народної освіти, в якому розповідає про проблеми інституту та митарства з пошуками придатного приміщення. Директор наголошував, що з 1 серпня існує загроза залишитись взагалі на вулиці. Навчальному закладу загрозувало закриття. Тому педагогічна рада інституту просить Міністерство народної освіти сприяти передачі будівлі, яку займав селянський банк, у зв'язку з його ліквідацією⁴¹. У ній можуть розміститись не лише усі підрозділи інституту, а й вища початкова школа, яку мали відкрити разом з інститутом ще в 1916 р.

Наприкінці квітня О.Фльоров надсилає ще одного листа з подібним проханням до Міністерства освіти. Зміст його доповнювався проханням звернутися до Міністерства фінансів та Центральної Ради, які б допомогли посприяти передачі учительському інституту приміщення селянського банку⁴². Проте саме в цей час у Києві до влади приходить гетьман П. Скоропадський, а будівля Чернігівського селянського банку переходить до іншої заможної фінансової організації.

Проте пошуки приміщення для інституту були також не марними. О.Фльоров зміг досягнути домовленості з уповноваженими товариства «Олизарок», у розпорядженні якого було приміщення дворянського пансіону-притулку. 15 червня 1918 р. був підписаний акт про оренду інститутом на один рік 12 кімнат другого поверху пансіону-притулку з 2 туалетними кімнатами та 1 кімнатою у підвальному приміщенні для обслуги. Також орендувався великий флігель, що у договорі значився як «больничный корпус», а також «воспитательный» флігель. Інституту передавались п'ять підсобних приміщень - сараї та льодник. Договором обумовлювалась оплата за їх використання⁴³.

У цей час пошуком місця розквартирування займалася також Баварська етапна комендатура, відряджена до м. Чернігова. Її керівництво звернуло увагу на приміщення дворянського пансіону. На період літніх канікул представники німецької комендатури розмістилися в орендованих інститутом кімнатах з умовою їх звільнення 22 серпня⁴⁴. Приміщення співробітникам комендатури сподобалось, тому вони не поспішали підшукувати інше. Претендували вони ще на одне приміщення - будівлю Чернігівського реального училища.

Дізнавшись про це, директор училища Андрієвський звертається з листом до керівництва Баварської етапної комендатури, де пише, що протягом трьох років учням реального училища довелося навчатись у другу зміну в будівлі жіночої гімназії, оскільки їх приміщення займав лазарет та інші військові канцелярії. Нині військові звільнили їхнє приміщення, тому директор реального училища прохав німецького коменданта «сжалиться над детьми» і не займати цю будівлю знову⁴⁵.

5 серпня 1918 р. директор учительського інституту звертається до керівництва товариства «Олизарок», з яким був укладений договір про оренду дворянського пансіону, з проханням якомога скорішого звільнення «воспитательного» флігеля, де перебували представники Баварської комендатури⁴⁶.

У той же день, 5 серпня, керівник Баварської комендатури повідомляє директора

учительського інституту О. Фльорова про те, що звільнення дворянського пансіону нині «по воєнним причинам неможливо». Він пропонував інституту розміститись у приміщенні реального училища, а всі питання погоджувати з її директором⁴⁷.

У відповідь 9 серпня 1918 р. директор учительського інституту надсилав листа до Баварської етапної комендатури, в якому нагадує про офіційне зобов'язання коменданта від 31 травня за № 28 про звільнення до 22 серпня приміщення, взятого в учительського інституту на період літніх канікул. Тим більше, що всі ті будівлі, куди комендант рекомендував перейти навчальній установі, непридатні для роботи, там відсутній гуртожиток для проживання учнів. Директор інституту просив коменданта переглянути своє рішення⁴⁸.

10 серпня О. Фльоров надсилав листи до Міністерства освіти та до військового міністра, в яких просить повернути інституту приміщення, зайняте німецькою комендатурою⁴⁹.

З першого вересня 1918 р. в учительському інституті мав розпочатися третій навчальний рік. Проте через відсутність приміщення проводити заняття було неможливо. Директор учительського інституту на початку вересня звертається до чернігівського губернського старости з проханням допомогти звільнити приміщення пансіону-притулку, яке згідно з договором оренди має займати інститут. 5 вересня губернський староста Висоцький звертається у зв'язку з цим до Баварської комендатури.⁵¹

9 вересня 1918 р. комендант Баварської етапної комендатури надсилав лист директору учительського інституту, у якому вимагає у триденний строк «очистити помещення» від майна інституту у приміщенні колишнього дворянського пансіону-притулку, оскільки комендатура «крайне нуждается в этом помещении»⁵². А 16-19 вересня перевозить все інститутське майно до духовної семінарії.

Саме в цей складний для існування учительського інституту час його директор виїздить до Києва з метою вирішення проблеми в урядових кабінетах. Але й там він не отримав «уверения, что это осуществится». 24 вересня О.Фльоров знову звертається до губернського старости та керівництва губернської земської управи. Пояснюючи складне становище, в якому опинився учительський інститут, директор просить допомогти перевести з приміщення духовної семінарії Рівненський військовий шпиталь, що займав значну її територію. В існуючих умовах неможливо розмістити навчальні класи та гуртожиток інституту⁵³. 8 листопада 1918 р., звертаючись до Чернігівської губернської ревізійної комісії, О.Фльоров просить допомогти якомога раніше звільнити будівлю лікарні в духовній семінарії, де проживали сестри милосердя Рівненського шпиталю. Директор пропонував знайти для них у місті 2 квартири по 3-4 кімнати кожна⁵⁴.

Саме через відсутність навчального приміщення (у будівлі духовної семінарії учительському інституту було надано дві кімнати) своєчасно розпочати навчальні заняття було неможливо. Лише в середині жовтня їх розпочали з випускним третім курсом⁵⁵. Два перші курси в першому півріччі не навчались.

На півроку розтягнувся прийом документів вступників. Почали їх приймати з 12 липня 1918 р. і продовжували аж до початку лютого 1919 р. Вступних іспитів не проводили, відбувся конкурс атестатів⁵⁶.

Значні зміни в суспільному житті України відбувалися наприкінці 1918 - початку 1919 р. Переможне розгортання збройного антигетьманського повстання змусило главу Української держави П. Скоропадського 14 грудня 1918 р. зректися влади та емігрувати. Залишали українські землі також і німецько-австрійські війська. До державного керівництва прийшла Директорія УНР. Але її влада у загальноукраїнському масштабі тривала недовго. Уже 12 січня 1919 р. війська Директорії залишили Чернігів. У місті почав діяти військово-революційний комітет як тимчасовий надзвичайний орган нової більшовицької влади. Усі зміни, що відбувались у цей час у м. Чернігові, позитивно вплинули на вирішення питання розміщення учительського інституту. Ще наприкінці 1918 р. Баварська етапна комендатура покинула місто і звільнила займані приміщення. На її місце прибули

керівники військових підрозділів Директорії, однак 12 січня вони також залишили приміщення.

Комісія з освіти військово-революційного комітету 18 січня 1919 р. задовольнила прохання учительського інституту і дозволила йому зайняти другий поверх колишнього дворянського пансіону⁵⁷. Саме в цей час новою владою був звільнений з посади директор О. Фльоров, який з 15 березня 1919 р. продовжував працювати викладачем педагогіки.

Повернутий другий поверх будови, звичайно ж, не задовольняв потреб інституту, тому педколектив звернувся до комісії з народної освіти Чернігівської губернії з проханням надати інституту й великий флігель пансіону-притулку⁵⁸, а також передати в користування меблі, що залишилися від попередників⁵⁹. 28 січня 1919 р. військово-революційний комітет видав на виділені учительському інституту приміщення квартирний ордер⁶⁰.

Навіть за таких складних умов роботи учительського інституту його бібліотека весь час поповнювалась новими надходженнями літератури, і на 1 лютого 1919 р. їй у фондах налічувалось 1455 найменувань. Найбільше було книг з історії - 401, географії - 181, філології - 175, педагогіки та методики різних навчальних дисциплін - 161, математики, фізики і астрономії - 131. На початок 1919 р. на першому курсі трьох відділів інституту навчався 41 учень, з яких на словесно-історичному - 22, природничо-географічному - 11, фізико-математичному - 8. На трьох курсах навчалось 83 учні⁶¹.

Із встановленням на Чернігівщині радянської влади в роботі учительського інституту розпочинається нова сторінка.

Таким чином, початковий етап становлення Чернігівського учительського інституту припадає на один з найскладніших періодів у житті нашої країни. Його відкриття відбулось у розпал Першої світової війни, коли органи місцевого самоврядування м. Чернігова, крім вирішення традиційних питань життєдіяльності міста, опікувалися проблемами евакуйованих сюди освітніх та шпитальних установ.

Подальший період 1917-1919 рр. припадає на добу української революції, часті зміни влади в Україні. У той же час педагогічному колективу інституту довелося долати величезні труднощі. Якщо питання навчально-виховної роботи вирішувалися завдяки ентузіазму директора і викладачів, то господарські без підтримки органів влади вирішити було неможливо. За 1916-1919 рр. учительський інститут змінив чотири місця свого перебування, так і не здобувши власного помешкання. Маючи дев'яносторічну історію, уже нинішній педагогічний університет розташовується у пристосованих приміщеннях з багатьма добудовами. Можливо, вже така доля цього навчального закладу тулитись у розкиданих по всьому місту приміщеннях, а не працювати у власному палаці освіти і науки.

У історії розвитку української освіти є багато прикладів поважного ставлення органів влади, місцевого самоврядування, меценатів до закладів освіти. Для прикладу згадаємо Ніжин, де на кошти князя Олександра Андрійовича Безбородька та його брата Іллі у 1805-1817 рр. був побудований корпус гімназії вищих наук. Саме так вони уславили себе на віки. Проте у Чернігові таких меценатів не знайшлося. За радянського часу не без підтримки органів місцевої влади у багатьох обласних центрах виросли нові будівлі інститутів та університетів. У другій половині 80-х років ХХ ст. така споруда могла з'явитись і в Чернігові. Вже був розроблений і проект цієї будови. Але не судилося... Л.І.Палажченка, одного з керівників області, що не на словах, а на ділі намагався допомогти педагогічному інституту, перевели на іншу роботу. У наступних керівників області та міста, як завжди, не вистачало коштів, будівельних організацій, а особливо широкого бажання допомогти найстарішому вузу міста.

На відміну від інших обласних центрів у Чернігові не лише педагогічний університет, а й майже всі навчальні заклади третього-четвертого рівня акредитації ведуть навчальну і науково-дослідницьку роботу у не пристосованих для цього приміщеннях. Тому в автора статті виникло закономірне запитання: а чи настане той час?..

Джерела та література:

* Ніжинський історико-філологічний інститут готував учителів середніх шкіл з вищою освітою.

1. Его превосходительству господину Попечителю Киевской учебной округа. // Державний архів Чернігівської області (далі ДАЧО). - Ф. 980. - Оп. 1. - Спр .5. - Арк. 3.

2. Там само. - Арк. 3 зв.

3. Попечителю Киевской учебной округа. // Там само. - Арк. 2.

4. Сердюк Л. О.П.Фльоров - перший директор Чернігівського учительського інституту. // Людина, суспільство, культура: історія та сучасність. Матеріали ювілейної наукової конференції, присвяченої 80-річчю Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т.Г.Шевченка. - Чернігів, 1996. - С. 8 - 9.

5. Заявления о приёме на работу и документы к ним. // ДАЧО. - Ф. 980. - Оп. 1. - Спр. 20. - Арк. 29 зв. - 30.

6. Протокол № 1 заседания педагогического совета Черниговского учительского института от 30 августа. // Там само. - Арк. 2.

7. Протокол № 2 заседания педагогического совета Черниговского учительского института от 30 августа. // Там само. - Арк. 10.

8. Отчет о деятельности Черниговского учительского института за 1916 г. // ДАЧО. - Ф. Р-608. - Оп. 1. - Спр. 27. - Арк. 8.

9. Протокол № 4 заседания педагогического совета Черниговского учительского института от 27 сентября. // ДАЧО. - Ф. 980. - Оп. 1. - Спр. 2. - Арк. 14.

10. Там само. - Арк. 14 зв. - 18.

11. Протоколы заседаний педагогического совета. // Там само. - Ф. 980. - Оп. 1. - Спр. - Арк. 1 - 72; Спр. 3 - Арк. 106 - 145 зв.

12. Там само. - Арк. 45 зв.

13. Протокол № 14 заседания педсовета Черниговского учительского института от 26 января 1917 г. // Там само. - Арк. 113 зв.

14. Отчет о деятельности Черниговского учительского института за 1916 г. // ДАЧО. - Ф. Р-608. - Оп. 1. - Спр. 27. - Арк. 40 зв. - 41.

15. Протокол № 13 заседания педсовета Черниговского учительского института от 20 декабря 1916 г. // Там само. - Ф. 980. - Оп. 1. - Спр. 2. - Арк. 52 зв.

16. Доклад класного наставника. // Там само. - Арк. 40 зв. Отчет о деятельности Черниговского учительского института за 1916 г. // ДАЧО. - Ф. Р-608. - Оп. 1. - Спр. 27. - Арк. 7.

17. Доклад класного наставника. // ДАЧО. - Ф. 980. - Оп. 1. - Спр. 2. - Арк. 39 зв.

18. В педагогический совет Черниговского учительского института. // ДАЧО. - Ф. Р. 608. - Оп. 1. - Спр. 34. - Арк. 1-2.

19. Постернак С. Из історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917 - 1919 рр. - К., 1920. - С. 81.

20. В Міністерство народної освіти. // ДАЧО. - Ф. Р-608. - Оп. 1. - Спр. 41. - Арк. 6.

21. Отчёт о состоянии Черниговского учительского института за 1917 г. // Там само. - Спр. 48. - Арк. 2 зв.

22. Комісару в справах освіти на Чернігівщині. // Там само. - Спр. 26. - Арк. 4 зв.

23. Там само.

24. Отчёт о состоянии Черниговского учительского института за 1917 г. // Там само. - Спр. 48. - Арк. 10.

25. Там само. - Арк. 5, 14.

26. Там само. - Арк. 18.

27. Там само. - Арк. 3-3 зв.

28. В педагогический совет Черниговского учительского института. // Там само. - Спр. 34. - Арк. 9.

29. Там само. - Арк. 10.

30. В педагогічну раду Чернігівського учительського інституту. // Там само. - Арк. 13.

31. Возвание преподавателей Феодосийского учительского института. // Там само. - Спр. 35. - Арк. 1-2.

32. В педагогічну раду Чернігівського учительського інституту. // Там само. - Спр. 34. - Арк. 17.

33. Попечителю учебной округа. // Там само. - Арк. 19.

34. Директору Черниговського учительського інститута. // Там само. - Спр. 41. - Арк. 17.
35. Протокол засідання Всеукраїнської шкільної ради. // Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. - Ф.2581. - Оп.1. - Спр.1. - Арк. 108.
36. Постанови шкільного відділу. // Державний вісник. - 1918. - № 6. - 26 травня.
37. Циркулярне розпорядження про плани навчання в учительських інститутах. // ДАЧО. - Ф. Р-608. - Оп. 1. - Спр. 40. - Арк. 1-2 зв.
38. Циркулярне розпорядження про плани навчання в учительських інститутах. // Там само. - Арк. 1-2 зв.
39. До директора учительських інститутів. // Там само. - Спр.41. - Арк. 10.
40. В комісію по справах Київської шкільної округи. // Там само. - Арк. 11.
41. В Министерстве народного просвещения. // Там само. - Арк. 5.
42. В Міністерство народної освіти. // Там само. - Арк. 5-6 зв.
43. Актовая бумага. // Там само. - Арк. 3-3 зв.
44. Баварско-немецкой этапной Комендатуре. // Там само. - Арк. 4.
45. Баварско-немецкой этапной Комендатуре в Чернигове // Там само. - Арк. 10-10 зв.
46. В общество «Олизарок». // Там само. - Спр. 47. - Арк. 44а.
47. Господину Директору Флерову в Чернигов.// Там само. - Спр. 43. - Арк. 11.
48. Баварско-немецкой этапной Комендатуре. // Там само. - Арк. 4-5.
49. Г. Министру освіти № 246. Г. Военному Министру № 247. // Там само. - Арк. 9.
50. Черниговской немецкой комендатуре. // Там само. - Спр. 47. - Арк. 83.
51. Господину Директору Черниговского учительского института. // Там само. - Арк. 74.
52. В Чернігівську губернську земську управу. // Там само. - Арк. 77;
53. Чернігівській губернській ревізійній комісії. // Там само. - Спр. 43. - Арк. 32.
54. Там само.
55. Книга для сдачи вступительных экзаменов. // Там само. - Спр. 50. - Арк. 14-20.
56. До директора учительського інституту. // Там само. - Спр. 42. - Арк. 4.
57. В комиссию «Народной освіти» Черниговской губернии. // Там само. - Арк. 1.
58. Там само. - Арк. 2.
59. Квартирный ордер № 71. // Там само. - Арк. 3.
60. В Черниговский комисариат Народного просвещения. // Там само. - Спр. 76. - Арк. 2-2 зв.
61. Списки слушателей и слушательниц Черниговского учительского института на 1918 - 1919 учебный год. // Там само. - Спр. 65. - Арк. 2-3.

Анна Морозова

ЯК УСЕ ПОЧИНАЛОСЯ

(до 90-річчя Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка)

Цього року колектив Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка відзначає 90-річчя від дня заснування. Протягом багатьох років Чернігівщина була центром підготовки педагогічних кадрів у регіоні: з 1874 р. працював Глухівський учительський інститут. Але нові соціально-економічні умови і культурні запити суспільства привели на початку ХХ ст. до суттєвої перебудови системи народної освіти взагалі, що викликало потребу перебудови й системи педагогічної освіти.

Ще наприкінці 1912 - на початку 1913 рр. губернське земство підняло питання про відкриття у губернії ще одного навчального закладу з підготовки педагогічних кадрів. І 1916 року був відкритий Чернігівський учительський інститут, що стало початком історії ЧДПУ імені Т.Г. Шевченка. Директором було призначено вихідця з Глухівського повіту Чернігівської губернії

культурно-освітнього діяча, викладача словесності і педагогіки Олексія Петровича Фльорова. Саме йому судилося відіграти важливу роль у становленні новоствореного навчального закладу. Інститут розпочав свою діяльність як навчальний заклад вищесереднього типу з словесно-історичним, фізико-математичним і природно-географічним відділами. Перших слухачів навчали два штатні викладачі та чотири позаштатні. Заняття розпочалися в орендованому приміщенні, не було ніякого відповідного навчального обладнання, не вистачало потрібної літератури. Але попри всі труднощі, інститут активно працював, і 1919 року відбувся перший випуск. Цього ж року інститут був реорганізований у педагогічний з 4-річним навчанням. У подальші роки залежно від завдань, які стояли перед суспільством і школою, відбулося ще сім реорганізацій.

Запропоновані документи свідчать про нелегкі перші кроки учительського інституту, його викладацький склад. Документи друкуються згідно з сучасними правописними нормами із дотриманням лексичних і стилістичних особливостей оригіналу. Скорочені слова, в разі потреби, доповнено без застережень.

№ 1

Із протоколу засідання педагогічної ради Чернігівського учительського інституту про наймання приміщення для інституту

30 серпня 1916 р. ...

Был заслушан доклад г. директора по вопросу о подыскании помещения под Черниговский учительский институт. Выяснилось, что еще до 1 июля 1916 года - дня открытия в г. Чернигове института - директором Народных училищ Ф.И. Делекторским вместе с инспектором народных училищ 1 района И.П. Яснопольским были предприняты энергичные поиски помещения для института. Такие же поиски были продолжены и и.о. директора института преподавателем С. Воробьевым. В результате были намечены три помещения, более или менее подходящие для института. Но воспользоваться этими помещениями не представилось возможным. Два из них, дом Яроцкого и дом Свицерского, не могли быть заняты под институт вследствие их дороговизны. Содержание этих домов в течение года потребовало бы свыше 5000 рублей...Третье же из намеченных помещений, ряд магазинов, принадлежащих женской гимназии «Группы родителей», не представляется возможным занять под институт по двум соображениям. Во-первых, за каждый магазин нужно было бы платить по 60 руб. в месяц, что с содержанием его в течение года обошлось бы очень дорого; во-вторых, эти магазины не удовлетворяют элементарным гигиеническим требованиям, так как представляют собою очень сырые помещения с дурным воздухом, легко загрязняющимся и плохо вентилируемым, занятия в которых могут вредно отразиться на здоровье учащихся. Тщательные поиски подходящего здания, произведенные директором института после его приезда в г. Чернигов, публикация в местной газете, обращение к помощи комиссионеров также не имели успеха. Подходящего здания не оказалось. Тогда директор был вынужден подумать о том, чтобы открыть занятия института в помещении одного из существующих в г. Чернигове учебных заведений, хотя бы во 2 смену. С этой целью директором были осмотрены здания: 1-го высшего начального училища, Гоголевского училища, ремесленной школы, учительской семинарии; но устроиться ни в одном из них не оказалось возможным, так как в указанных помещениях и без того уже занимают две смены. Наконец, после долгих поисков, удалось найти помещение для занятий института в городской торговой школе, которая предоставила в распоряжение института одну комнату под класс...

Держархів Чернігівської області, ф. 980, оп. 1, спр. 3, арк. 3 - 4. Рукопис, оригінал.

Будинок торговельної школи, в якому розташовувався Чернігівський учительський інститут у 1916 - 1919 рр.

№ 2

**Из протоколу засідання педагогічної ради
Чернігівського учительського інституту про початок занять**

22 вересня 1916 р.

... 3. Был заслушан Советом устный доклад директора об открытии учебных занятий в Черниговском учительском институте, состоявшемся 22 сентября 1916 года.

Устроить открытие института с некоторой торжественностью не представилось возможным. Институт не имеет особого здания, ютится в тесном помещении торговой школы. Пригласить поэтому на открытие института почетных гостей и устроить торжественный акт не оказалось возможным. В 10 часов утра, благодаря содействию законоучителя отца Г.И. Диесперова, настоятеля церкви св. Николая, состоялся молебен в церкви в присутствии господина директора, штатных преподавателей института, воспитанников 1 класса и инспектора торговой школы, приглашенного директором от имени педагогического совета присутствовать на открытии института.

Перед молебном законоучитель священник Г.И. Диесперов обратился к воспитанникам института с соответствующим моменту словом. После окончания молебна, все присутствовавшие на нем собрались в помещении торговой школы, отведенном для учебных занятий учительского института и выслушали вступительную речь директора, обращенную к воспитанникам. Этим и закончилось скромное торжество открытия учительского института...

Держархів Чернігівської області, ф. 980, оп. 1, спр. 3, арк. 21 - 21 зв. Рукопис, оригінал.

№ 3

**Промова директора Чернігівського учительського інституту
О.П. Фльорова з нагоди початку занять**

22 вересня 1916 р.

Господа учащиеся! Поздравляю вас с поступлением в Черниговский учительский институт.

Я верю: властен и могуч,
Заблещет скоро солнца луч.
Победы нас не сломит время;
На плечи взвалим славы гнет
И, помолясь усердно Богу,
Опять за дело, в путь-дорогу
К великой цели - все вперед!

Пророчество поэта в первой своей части, о скорой и полной нашей победе над соседями-врагами, сбудется несомненно; но для осуществления второй его половины, о том, что Россия выйдет победительницей и из мирного соперничества держав и пойдет впереди по широкой исторической дороге культурных народов, творцов великих общечеловеческих ценностей, - для этого необходимо теперь же напряженно приняться за повышение народной энергии насаждением дисциплины личного труда и организацией труда общественного. Употребляя слово труд, я имею в виду указать на то, что русскому человеку, работающему подчас даже чрезвычайно много, нужно вносить в свою деятельность, в свои повседневные занятия больше мысли и доброй воли, следуя золотому правилу: «Все, что ни делаешь, делай как можно лучше», а не растрачивать понапрасну сил своей богато одаренной души. Благодаря нынешней войне, слова русского гения оправдываются с изумительной быстротой: «Недалеко время, сказал Менделеев, когда тот, кто умеет только работать, но не способен трудиться, т. е. работать осмысленно и охотно, не найдет заработка вследствие широкого применения машин».

Для плодотворности личного труда требуется, с одной стороны, волевая выдержка, привычка все делать, выражаясь образным языком Л. Толстого, «не рывом и скоком, а тягом», с другой - нужно отчетливое знание дела не только в его содержании, но и в технике его выполнения. Прекрасный образец труженика нарисован Пушкиным в лице композитора Сальери, так проложившего себе путь к славе: «ремесло ставил я подножием искусству: я сделался ремесленником. Звучи умертвив, музыку я разъял, как труп; перстам дал послушную, сухую беглость и верность уху. Алгеброй поверил я гармонию».

Для успеха организации общественного труда важна добросовестность и твердость духа. Хотя среди тварных существ человек и выделяется умом, однако он погиб бы, если бы не оказался наделенным двумя особыми органами: совестью и религиозным чувством. Лишенное совести, человечество во взаимной борьбе людей за существование обречено было бы на самоистребление, а без способности чувствовать благу над собой Волю, ни один индивидум не выдержал бы неизбежных на земле ударов судьбы и с виду бессмысленных страданий, каких не знает мир животных. «Повреждение совести» (а, стало быть, и религиозного чувства) «есть самый тяжелый вред, какой только можно причинить жизни отдельного лица и целого народа», сказал недавно умерший немецкий педагог-философ, тем самым непредумышленно произнесши смертный приговор над величием своего народа. Итак, развивая в себе и других чуткую совесть и укрепляя религиозное чувство, мы способствуем росту общественной жизнедеятельности, а вместе с тем и решению очередной для России задачи - подъему народной энергии.

Могучим орудием повышения потенциала народной энергии является школа, дающая поколениям будущих общественных деятелей потребные навыки, знания и нравственно-религиозное воспитание. Нет значительнее дела, чем труд школьного учителя. «О сладкий шепот детских ножек! В тебе слышится заманчивый гул грядущих поколений, направителями жизни которых мы, может быть, станем, если только сумеем правильно поставить воспитание детей».

Господа учащиеся! Велика ваша нравственная ответственность за дело, которому вы решились отдать свои силы, явившись в это учреждение. «Проклят всяк творящий дело Господа с небрежением». Питомцы старых учительских институтов заслужили себе завидную славу: в проекте реформы институтов, составленном по поручению

Государственной думы ее членом И.С. Ключевым, ученики институтов названы «своего рода ломоносовыми». Будьте достойны лестного отзыва, чтобы и за нашим нарождающимся институтом, как за старыми, утвердилась репутация «крестьянского университета». Стоя близко к природе, вы, конечно, наблюдали, как деревья, поднимающиеся из глубины оврага, тянутся вырасти вровень с вершинами деревьев, что на краю оврага. Счастливая судьба поставила вас в положение краевых деревьев: за вами, воспитанниками первого выпуска Черниговского учительского института, потянется из глубины времен необозримый ряд новых выпусков. Постарайтесь же быть духовно стройными и рослыми.

Нелегко бремя обязанностей, возложенных и на нас, ваших руководителей. Не отягощайте нам его во вред себе: «будьте кротки как голуби и мудры как змии».

А чтобы не терять душевной бодрости и вы, и мы будем помнить великую тайну жизни человеческого духа: «Благодать в немощах совершается».

Отрываясь от заботливой думы о нашем важном, однако же скромном призвании и вглядываясь в то, что совершается на мировой арене, я вижу, как над Россией уже загорается заря яркого дня, и в созерцании счастливых для русского народа видений обращаюсь к вам с двойным призывом, который и прошу принять к руководству, чтобы заранее придать своему сердцу необходимый для тружеников школы закал:

Холодной полночи невзгоды
 В дыханьи утреннем простим,
 И юной, новой жизни всходы
 В лучах зари благословим.
 Преисполнясь сил народа
 И надеж в своей груди,
 На упорный труд свободный
 Ты отрадно выходи!
 Сердцу чистому желанна
 Эта дивная пора.
 Бейся ж, сердце, неустанно
 Для любви и для добра!

Держархів Чернігівської області, ф. 980, оп. 1, спр. 10, арк. 10 - 11 зв.
 Машинопис, оригінал.

№ 4

Из списку викладачів Чернігівського учительського інституту на 1916 - 1917 навчальний рік

3 листопада 1917 р.

<i>Должность, чин, имя, отчество и фамилия</i>	<i>Образовательный ценз</i>	<i>Краткие сведения о прохождении ученой и учебной службы (какие должности и сколько времени каждую занимал)</i>
Директор, статский советник Алексей Павлович Флеров	Окончил Императорский историко-филологический институт в Петрограде	11 июня 1888 г. назначен в Ришельевскую гимназию учителем русского языка; с 28 августа 1895 г. по 1897 г. состоял преподавателем русского языка и педагогики в Одесской женской гимназии; 31 июня 1897 г. перемещен на должность преподавателя русского языка в Одесскую 3-ю гимназию, где прослужил до 1911 г.; с августа 1897 г. по 1901 г. состоял преподавателем русского языка в Одесской 5-й гимназии; с 1 сентября 1900 г. состоял преподавателем русского языка в Одесском кадетском корпусе; 16 августа 1913 г. перемещен на службу во 2-й кадетский императора Петра Великого корпус; с 1 сентября 1913 г. преподавал русскую словесность в Императорском Александровском лицее, Павловском военном училище и 1-м кадетском корпусе. В настоящей должности состоит с 1 июля 1916 года.

Преподаватель рисования и чистописания, не имеющий чина Иван Васильевич Лисицын	Окончил художественную промышленную школу при Императорском Строгановском училище в Москве	С 1 октября 1910 г. занимает должность штатного преподавателя рисования и чистописания в Черниговской общественной женской гимназии; преподает в этом году в Варшавской гимназии
Преподаватель естествоведения, надворный советник Павел Иванович Синайский	Окончил Юрьевский университет	С 10 декабря 1907 г. состоял преподавателем естествоведения в Валкском реальном училище, а с 1 июля 1912 г. в Черниговской гимназии.
Преподаватель математики и физики, не имеющий чина Вукол Петрович Бударин	Окончил Петроградский университет	С 1 октября 1912 г. состоит преподавателем в Черниговской женской гимназии "Группы родителей".
Преподаватель русского языка, не имеющий чина Сергей Иванович Воробьев	Окончил Историко-филологический институт кн. Безбородко	С 1911 г. до 1914 г. состоял преподавателем 2-й Кубанской учительской семинарии; с 1914 г. по 1915 г. – в должности преподавателя Кабардино-Горского императора Александра III реального училища; с 1916 г. – в женской гимназии Заостровской.
Преподаватель истории и географии, не имеющий чина Павел Константинович Федоренко	Окончил университет св. Владимира	С 1900 по 1903 г. состоял преподавателем общеобразовательных и специальных (с.х.) предметов в Николае-Александринских сельскохозяйственных классах, Вольнской губ.; с 1903 по 1908 г. состоял учителем городского
Преподаватель пения, не имеющий чина Алексей Кондратьевич Приходько	Окончил Императорский Варшавский университет	С 1 июня 1913 г. состоит преподавателем Варшавской 5-й гимназии.
Законоучитель, священник Георгий Иванович Диесперов	Окончил Черниговскую духовную семинарию и Императорский Харьковский университет	В 1899 г. состоял учителем Вельжицкой церковно-приходской школы; в 1900 г. рукоположен во священника в с. Деремны Мглинского уезда; в 1905 г. перемещен к церкви с. Локоток Глуховского уезда; в 1910 г. Состоял законоучителем церковно-приходской школы в г. Харькове; в 1911 г. назначен священником в г. Кролевец, откуда в 1913 г. перемещен в Николаевскую церковь г. Чернигова с назначением преподавателем в Епархиальное женское училище; с 1914 г. состоит преподавателем немецкого языка в Черниговской духовной семинарии.

Держархів Чернігівської області, ф. 980, оп. 1, спр. 20, арк. 29 зв. - 31. Рукописна чернетка, оригінал.

Станіслав Маринчик

ДЖЕРЕЛО НАСНАГИ

(До 80-річчя з дня народження Петра Басанця)

Петру Басанцю на все життя запам'яталися теплі літні ночі його раних дитячих років. І винуватцем тих приємних споминів був сусідський парубок Іван Голованів. Бувало, тільки на село опуститься вечір, як Іван із скрипкою в руках виходить на ганок своєї хати і творить чудо. До пізнього вечора в сільській тиші понад ставом,

що був поряд, вулицями Бурімки струмували мелодії українських народних пісень. Щемні звуки скрипки настільки чарували і манили серце хлопчика, що він схоплювався на ноги і ніби загіпнотизований біг назустріч срібним мелодіям.

Якось теплого вечора він так поспішав, що спіткнувся і якби не вчепився за кущ верболозу, то опинився б у ставку. Вранці мати поцікавилася, де він так забруднив одяг. Петрик змушений був розповісти правду. Марфа Панасівна вислухала сина і, звертаючись до чоловіка, сказала: «Олексію, зроби дитині скрипку, щоб чого доброго малий не опинився у ставку!»

Олексій Мусійович був майстром на всі руки: міг збудувати хату, зробити воза, діжку, виплести корзину з лози, а із соломи - крилатого бриля і навіть майстерно вишити на полотні картину. Отож незабаром батько вручив сину гарненьку скрипочку. На жаль, сусід не встиг навчити грати Петра, бо забрали Івана до армії.

Одного вечора веселі звуки струнного оркестру привели Петрика до недавно відкритого в селі клубу. Переступивши поріг, Петро побачив, що школярі середніх класів сиділи на новеньких ослонах, які ще пахли смолою, і уважно стежачи за помахом рук свого керівника, грали на гітарах, домбрах, мандолінах та балалайках. А старшокласники творили на сцені небачене досі чудо. Через брак полотна просто на побіленій глухій стіні клубу вони зображали українську хату з похиленим лісяним димарем. Діти стояли на драбинах, у руках тримали різних розмірів квачі, зроблені з кінських хвостів, вмочали їх у відра з фарбами, які висіли на щаблях і відтворювали хмари, сонце, дерева. А ті, що стояли внизу, домальовували в хатині перекошені вікна та двері, інші навпочіпки фарбували жовтою глиною призьбу.

По сцені ходив заклопотаний директор школи Володимир Федорович Чокол, час від часу він брав з дитячих рук квача і старанно виправляв огріхи малих художників. Він часто відходив у глибину залу і, схиливши голову набік, критично оцінював колективну картину. І раптом, широко ступаючи, піднівся по драбині і почав швидко малювати. А коли зліз додолу, Петро побачив, що біля димаря з'явився чорногуз, який мрійливо завмер на одній нозі. Зачарований побаченням, Петро обережно сів на свіжовиструганий ослін і, затамувавши подих, спостерігав, як на його очах народжувалася справжня картина.

Давно те було, але й сьогодні до найменших дрібниць він пам'ятає, як Чокол разом зі своїми вихованцями вимальовував біля хати криницю, а поруч неї дівчину в українському вбранні з дерев'яними відрами та коромислом у руках. А далі було видно греблю, ставок, куші рогози з качалочками і на голубому плесі води табуңці гусей та качок. Коли Петрик повернувся додому, йому до безтями захотілося малювати. Але як? Вдома ні паперу, ні олівців не було. Хлопчик узяв вербову галузку і на стежці біля порога рідної хати відтворив щойно побачену в клубі картину. То був перший у житті малюнок п'ятирічного Петра Басанця.

З того часу йому все рідше і рідше вчувалися звуки скрипки, відтепер він днями щось старанно виводив на стежках свого двору. Нове захоплення настільки оволоділо серцем хлопця, що батьки змушені були придбати для нього кольорові олівці та учнівські зошити. Але син використовував їх ошадливо: влітку продовжував малювати на землі, а взимку - на пухнастому снігу. У школі виявилось, що краще за Петра ніхто не вмів малювати. Його першим учителем малювання став не хто інший, як директор школи Володимир Федорович Чокол. Він звернув увагу на обдарованого хлопця, став його наставником та радником. Малюнки своїх учнів Чокол возив у Ічню на районну виставку дитячої творчості, яку щороку проводили в будинку культури.

Першу у житті нагороду, грамоту, Петро одержав за портрет Тараса Шевченка, якого зобразив акварельними фарбами на повний зріст. Малюнки бурімського школяра постійно відзначалися не тільки на районних, а й на обласних виставках та олімпіадах учнівської творчості.

Поради, настанови директора школи, нагороди окрилювали Петра, він малював усе підряд, що бачили його допитливі й уважні очі. Та найбільше любив зображати на папері портрети (в профіль чи анфас) матері, батька, старших братів Івана та Миколи, вчителів, друзів, сусідів. Мабуть, у Бурімці не було такої хати, де не висіли б портрети або пейзажі, зроблені Петром.

Юний Басанець не тільки гарно малював, але й відмінно навчався в школі. Односельці говорили, що у Петра неабиякий талант, сам же він уже давно виношував мрію вчитися на художника. Та не так сталось, як гадалось. У червні 1941-го, в день, коли він одержав атестат зрілості про закінчення середньої школи, слух полоснуло страшне повідомлення: війна.

Батько і двоє старших братів з перших воєнних днів пішли боронити рідну землю від фашистської навали, а згодом і сімнадцятирічний Петро став солдатом. Відтак у його руках був не пензель, а протитанкова рушниця. На фронті між боями він вів щоденник у малюнках, де зображав побратимів по зброї. То був своєрідний літопис бойових буднів.

Ночами Марфа Панасівна не спала і молила Бога, щоб чоловік і діти живими і неушкодженими повернулися до рідної хати. В чеканнях та сподіваннях вона посивіла. Але з фронтових доріг повернувся лише найменший Петрусь. Певно, Господь знав, що він повинен стати художником і своїм талантом прославити рідну Бурімку та Ічнянщину далеко за межами України.

Пригадується мені, як на початку 50-х років минулого століття я вперше побачив Петра Олексійовича. На тому місці, де починається наша вулиця, ріс колись крислатий клен. Автобуси тоді на села не ходили, і всі, хто приїздив до Ічні, свої підводи ставили під тим деревом. Про це також знали усі прибулі здалека, кому доводилося добиратись із райцентру у рідні села, вони часто користувалися тим транспортом.

Одного літнього дня під кленом стояла мажара, в яку були запряжені воли з великими крутими рогами. Тварини лівиво жували оберемок свіжоскошеного вівса. Поруч стояв звичайний віз, запряжений кінями, булані, витягнувши шиї, старанно пощипували спориш. Неповдалік, сховавшись у тінь дерева, на маленькому розкладному стільчику сидів молодий красивий чорночубий чоловік з планшетом на колінах і часто поглядаючи на тварин та вози, чорним олівцем вправно відтворював на папері натуру.

Ми, хлопчаки, стояли за спиною незнайомця і, затамувавши подих, спостерігали за чудом: на наших очах народжувалася картина...

Друга пам'ятна зустріч із Басанцем відбулася 1955 року в редакції ічнянської районної газети. Коли я нагадав Петру Олексійовичу, як п'ять років тому уперше побачив його, він здивовано усміхнувся і широко пояснив, що це було того літа, коли він навчався в Одеському державному художньому училищі імені В.Грекова і їхав додому в Бурімку на літні канікули. Після цього наше знайомство переросло в дружбу. Ми часто зустрічалися то в його рідній сільській оселі, то у київській квартирі або у майстерні, траплялося, що він теж бував у моїй хаті.

1952 року Басанець з відзнакою закінчив художнє училище і, незважаючи на величезний конкурс, успішно склав вступні іспити до Київського художнього інституту. Петру Олексійовичу пощастило, що його вчителями і наставниками були відомі митці, які ще за життя стали класиками вітчизняного образотворчого мистецтва. Це, зокрема, Карпо Трохименко, Віктор Пузирьков, Сергій Герасимов, Тетяна Яблонська. Вони щедро ділилися із вихованцями своєю майстерністю, вчили писати так, щоб твори дихали життям, теплом, були правдиві й оригінальні.

Петро назавжди запам'ятав крилатий вислів К.Трохименка: «Талант художника без щоденної праці ніколи повністю не розквітне». Щороку він приїздив у рідне село на літні канікули і разом із селянами косив траву, працював на точку, а коли колгоспники під час обідньої перерви відпочивали, розкривав свій похідний планшет, робив ескізи та замальовки для своїх майбутніх творів.

У 1957 році Петро Олексійович закінчив з відзнакою Київський художній інститут. Червоний диплом талановитого випускника підписував і вручав голова Державної екзаменаційної комісії ректор Ленінградської академії мистецтв Олександр Герасимов. Враховуючи здібності молодого випускника, ректор інституту Олександр Пашенко запропонував йому посаду викладача кафедри живопису. Басанець погодився, але пізніше перейшов працювати на кафедру малюнка.

Петро Олексійович самовіддано вчив студентів і наполегливо вдосконалював майстерність. Він цілеспрямовано розширює жанри своєї творчості, активно співробітничав з багатьма періодичними виданнями, журналом «Зміна» (тепер

«Ранок»), газетами «Деснянська правда», «Колгоспне село» (тепер «Сільські вісті»), для цих видань він створив чимало прекрасних графічних портретів видатних людей України: О.Довженка, П.Майбороди, В.Дрозда, Героїв Соціалістичної Праці Г.Довженко, Г.Плющ та багатьох інших. Та найбільше подобалося Басанцю ілюструвати «Літературну газету» (тепер «Літературна Україна»). Тут він познайомився і подружився з її головним редактором Антоном Хижняком, із багатьма видатними майстрами художнього слова. Зокрема, П.Тичиною, М.Рильським, В.Сосюрою, А.Малишком, О.Корнійчуком, Н.Рибаким, О.Гончаром, М.Стельмахом, Н.Забілою та іншими. Петро Олексійович постійно з ними спілкувався, бував у них вдома, на дачах, малював їхні портрети та ілюстрував книги.

Якось Антон Хижняк запросив Басанця на III Всесоюзний з'їзд письменників у Москву. Під час роботи всесоюзного форуму він написав з натури чимало портретів як наших, так і зарубіжних майстрів красного слова. Потім у Спілці письменників організував виставку своїх робіт, багато портретів автор подарував героям своїх малюнків, чимало їх було надруковано в різних періодичних виданнях. Замальовки та ескізи, які Петро Олексійович зробив на з'їзді письменників у Москві, стали імпульсом для задуму великої картини.

Пригадую, як у 1982 році, будучи в Києві, завітав до майстерні художника. Він саме писав колективний портрет, де «зібрав» двадцять двох видатних митців світової культури. Свій твір художник назвав «Чуття єдиної родини». На картині Великий Кобзар зібрав їх на палубі теплохода, на якому вони плывуть по Дніпру.

Творчий таланти П.Басанця високо цінував В.Большак. Василь Григорович був головним редактором журналу «Україна», він запросив Петра Олексійовича до співпраці. Художник ілюстрував журнал, робив репортажні малюнки, які редакція видання часто відзначала преміями. Особливо теплі відгуки від читачів журналу Басанець одержав за серію тематичних малюнків, які він обнародував після поїздки до с.Моринців, землі, що дала світу Тараса Шевченка.

Ще зі студентських років Петро Олексійович був позаштатним художником нашої районної газети «Трудова слава», часто малював портрети видатних земляків: композитора Л.Ревуцького, письменників С.Васильченка, В.Чумака, Г.Коваля, А.Дрофаня, Героїв Соціалістичної Праці трактористки Г.Левченко, доярки О.Шевченко, уродженців Ічнянщини, членів «Чернігівського земляцтва» в Києві Л.Гуляницького, М.Ігнатенка та інших. У портретах він уміло відтворює характер та індивідуальні особливості людей, його герої - непересічні і мудрі особистості. Свого часу Спілка художників СРСР направляла Петра Басанця у творче відрядження до Румунії, де він написав ряд прекрасних полотен. Провідну роль у своїй творчості Петро Олексійович відводить людині, оспівує її трудову та бойову звитягу. Як колишньому воїну, йому не байдужа воєнна тема. Він часто звертається до своїх воєнних архівів і при потребі використовує у своїй творчості малюнки, зроблені на фронтних дорогах. Чимало полотен такої тематики, створених П.Басанцем, хвилюють своєю правдивістю і приваблюють оригінальним рішенням сюжету: «Танкісти» (1960), «Тяжкі роки війни» (1965), «Однопольчани» (1973), «Наш клас» (1975), «Генерал Кирпонос в бою під урочищем Шумейкове» (1976), «Травень» (1980) та багато інших.

Разом зі своїми студентами Петро Олексійович щороку виїжджає на практику у найкрасивіші куточки України, зокрема на Чернігівщину і, звичайно, Ічнянщину, і легендарну Качанівку, Тростянець та інші місця казкової природи нашого краю. Митець часто відвідує також родинне гніздо, в батьківській хаті він облаштував невелику, але затишну художню майстерню і частенько засиджувався тут над новими своїми творами. Земля предків, отчий поріг - життєдайне джерело, що намагає художника на творчі успіхи. На Ічнянщині він написав чимало прекрасних ліричних полотен. Свої задуми та енергію митець черпає з творчих витоків рідної землі, за допомогою фарб творить поезію рідного краю; його полотна випромінюють красу, добро, велич і любов до Вітчизни.

У відтворених Басанцем красвидах легко вгадуються пейзажі Бурімки,

Качанівки, Ступаківки і взагалі Чернігівщини: «Материн город» (1950), «Церква у Седневі» (1962), «На рідній землі» (Т.Шевченко на Чернігівщині) (1964), «Портрет М.І.Кібальчича» (1970), «Липова алея у Качанівці» (1985), «Ранок у Качанівці» (1990), «Золота осінь» (1992) і безліч інших прекрасних творів.

Але особливої уваги заслуговує монументальне епохальне полотно «Україна духовна». Сім років митець писав колективний портрет, на якому подав майже сто п'ятдесят історичних постатей, котрі жили і творили в Україні і для України. Видатний творчий доробок земляка став окрасою і гордістю Маріїнського президентського палацу в столиці.

Талановито й оригінально художник розписав фойє головного входу Київського національного університету ім.Тараса Шевченка, створивши унікальні портрети великих синів нашої землі - Святого Володимира та Тараса Шевченка.

Свідченням багатогранного таланту Басанця є те, що він успішно працює в різних напрямках живопису: пейзажі, тематичні полотна, портрети, графіка. Твори народного художника України, професора Української академії образотворчого мистецтва і архітектури Петра Басанця глибоко реалістичні, вони випромінюють сонце, тепло, подих рідної землі, від них віє ароматом і духом отчого дому. Майже всі його полотна, починаючи з дипломної роботи, пов'язані з рідним краєм. І сьогодні митець працює над новою великою картиною «І на оновленій землі», яка продовжить тематику робіт Сіверського краю.

З 1954 року художник бере активну участь у республіканських, всесоюзних і міжнародних виставках, у тому числі персональних, які проводилися не тільки на теренах колишнього Союзу, а й у Німеччині, Австрії, Румунії, багатьох інших країнах. Нещодавно Петро Олексійович повернувся з творчого відрадження до Німеччини. Захід виявляє неабиякий інтерес до його творчості, отже, запрошують приїздити ще.

Улітку 2005 року минуло півстоліття, як ми знайомі з Петром Олексійовичем. Мене завжди дивувала його працездатність і надзвичайна скромність. Нині він відома людина не тільки в Україні, а й далеко за її межами, але залишився таким же скромним, доброзичливим і щирим. Коли 2001 року виходив у світ двотомник моїх творів «Квітка папороті» та «Днів і ночей таємниці» і я звернувся до Петра Олексійовича, щоб він написав до видання мій портрет, художник охоче погодився і відразу виконав моє прохання. Петро Олексійович ілюстрував обкладинку книжки Станіслава Реп'яха «...Моє серце в Ічні...», яка розповідає про мій життєво-творчий шлях.

Велике щастя відчуває митець у своїй натхненній і творчій праці, а ще художник щасливий тим, що повторився у своїх учнях. Багато його вихованців стали відомими художниками, зокрема, Андрій Чебикін, ректор Української академії образотворчого мистецтва і архітектури, Михайло Гуйда, професор, член-кореспондент академії, Віктор Задорожний, професор, Іван Котонюк, доцент, і багато інших, а Національну спілку художників рідної Чернігівщини очолює його учень - заслужений художник України Олексій Какало.

Петро Олексійович і його дружина Зінаїда Олексіївна радіють, що їхні діти - Юрій та Леся - закінчили вуз, де колись навчався батько, і успадкували його професію. Неабиякі здібності до живопису виявляють і внуки, отже, треба сподіватися, що незабаром Іванко та Олексій будуть представляти третє покоління художників Басанців.

Згадалася мені весна 2001 року. Коли 23 квітня з нагоди 75-річчя видатного земляка Петра Басанця в залі Ічнянської школи мистецтв відкрили персональну виставку його творів. Під кінець цієї урочистої події, після численних поздоровлень та промов представник місцевої газети запитав іменинника:

- Петре Олексійовичу, зізнайтеся нам, звідки Ви черпаєте снагу і творчу енергію, щоб писати такі прекрасні і зворушливі полотна?

Ювіляр широко усміхнувся і, не роздумуючи, коротко відповів:

- Джерело моєї наснаги - рідна Ічнянщина. І отчий поріг!

Григорій Скороход, Анатолій Хоменко

НЕЗАБУТНЄ

До 100 - річчя революційних подій 1905 -1907 років

Це село - незвичайне. І справа навіть не в давності (перша письмова згадка датована 1704 роком) чи красі довколишньої природи (тут ще на початку ХІХ століття місцевим поміщиком О. О. Перовським було закладено величний парк, що обрисами алей відтворював герб Російської імперії, його рештки існують досі; тут надзвичайно красиві ліси та луки). Швидше в потужній духовній аурі, що досі незримо огортає Погорільці, нагадуючи кожному: «... що ми? Чиї сини? Яких батьків?» (Г. Шевченко).

Погорільці, що в Семенівському районі, - село героїчне. У час Вітчизняної війни 1812 року його сини самовіддано боролися проти війська Наполеона Бонапарта в полках губернського ополчення. Під час Великої Вітчизняної війни протистояли гітлеризму на фронтах, у партизанських загонах та підпіллі. Село подарувало країні Героя Радянського Союзу генерала І. Д. Бурмакова, юного героя-партизана, відзначеного орденом Леніна, Василя Коробка.

У ХІХ столітті Погорільці стали значним культурно-мистецьким осередком Чернігівщини. Тут жили, працювали, відпочивали відомі діячі російської та української культури, як-от: письменники Антоній Погорільський (псевдонім Олексія Олексійовича Перовського, приятеля О. С. Пушкіна), його племінник - поет Олексій Костянтинович Толстой, поети - брати Жемчужникови - Володимир, Олександр та Олексій, художники-передвижники брати Маковські - Володимир та Костянтин.

Саме у Погорільцях народилося чимало сатиричних поезій та афоризмів Козьми Пруткова (літературне імення творчої групи у складі Олексія Толстого, Олексія та Володимира Жемчужникових).

Напередодні аграрної реформи 1861 року село стало володінням пана Буди - Жемчужникова (на жаль, народна пам'ять не залишила нам імені кріпосника). Можемо здогадуватися про ставлення господаря до кріпаків за його поведінкою після їх «визволення». Наділивши трударів супісками, залишивши собі близько 3000 десятин родючих ґрунтів, усі лісові угіддя, сіножаті та пасовища, землевласник, по суті, закріпив феодальну залежність селян, хоч і в реформованій «личині». Вчорашні кріпаки, задихаючись від безземелля, позбавлені можливостей заготувати сіно і вільно випасати власну худобу, змушені були знову працювати на поміщика, але вже за копійки. Та й ті «доходи» танули, мов віск: погорільчани виплачували платежі в казну за викуп їх державою у пана, за отримані земельні наділи.

Іншою причиною безгрошів'я була жорстока система штрафів, запроваджена Буда-Жемчужниковим за самовільне збирання у панському лісі дров, ягід, грибів, горіхів, за ненавмисну потрапу його нив. Мало того, землевласник, як у середньовіччі, через об'їждчиків суворо стягував гроші за проїзд до селянських клаптів через його угіддя.

Буда-Жемчужников міг дозволити собі утримання на хуторі Ганнівській великої ферми корів-сименталок, тоді як багато селян не мало й корівчини. Орендна плата ж за землю, пасовища та сіножаті була для бідноти не по кишені.

Так тривало до початку ХХ століття. І не лише в Погорільцях. Назривала нова революційна ситуація, збурена недородами, голодом (у царській Росії голод повторювався кожні п'ять літ), пролетаризацією селянства, зміцненням робітничого

руху. Вже з 1902 року відомі серйозні сільські заворушення не лише на Полтавщині та Харківщині, але й на Чернігівщині (пригадаймо спалену панську гуральню з першої частини повісті М. Коцюбинського «Фата моргана», завершеної ще 1903 року). Долила олії у вогонь і нездарна російсько-японська війна. Набирали силу соціал-демократи. Змагалися з ними за вплив на село есери.

У Погорільцях, що 1905 року були центром волості і налічували понад 3000 жителів, також наростало невдоволення політикою царату і діями поміщика. Почастішали конфлікти трударів та визискувача.

На той час у Чернігівській фельдшерській школі діяв нелегальний студентський гурток, що займався поширенням соціалістичної літератури. Один із його членів, Іван Васильович Помаз, був уродженцем с.Погорільців. Він і створив у рідному селі підпільну групу з передових людей. На зборах, що відбувалися у літній час у лісі, а взимку - в хаті селянина Григорія Комісаренка або у приміщенні фельдшерського пункту, читали антимонархічні брошури та листівки, привезені з Чернігова. І. Помаз власноручно виготовив гектограф, розмножував ті листівки, а члени гуртка батько та син Василь і Андрій Нижники, Г. Комісаренко, Карпенко, Сунко, Тимошенко, фельдшери - спершу Кириченко, а згодом Федір Пилипович Блоха та інші розклеювали вночі у селах волості, роздавали надійним людям.

Особливою активністю серед селян відзначався Андрій Васильович Нижник, тоді ще юнак. У день проголошення в церкві царського маніфесту «про дарування конституції», підписаного наляканим Миколою II 17 жовтня 1905 року, саме Нижник прилюдно зірвав текст маніфесту в центрі села, за що місцеві багатії погрожували розправою і прозвали «агітатором».

Робота отаких «агітаторів» прискорила антипоміщицькі виступи у волості.

Відчувши, що пахне смаленим, пан на початку грудня викликав загін драгунів. Розпочалися арешти, побиття непокірних, обшуки в селянських дворах. У сусідній Лосівці солдати шукали «вкрадені» панські дрова і наразилися на опір. Трьох селян було поранено. Як доповідав поліційному приставу 4-ого стану взводний Колтунов, люди «були дуже поганого настрою, ходили якісь схвильовані, до чогось готувалися і чути було розмову між селянами, що готуються громити економію».

Становий приїхав із Холмів на виклик командира драгунів та землевласника до Погорільців 22 грудня 1905 року. Вважав, що достатньо заарештувати підбурювачів-агітаторів І. В. Помаза, А. В. Нижника, Ф. П. Блоху - і селяни втихомиряться.

Поліційному начальнику вдалося заарештувати Андрія Нижника вдома, у сусідньому селі Орликівка, і під конвоєм доставити в економію, що в Погорільцях. Але це стало іскрою до повстання.

Жителі заповнили базарний майдан. Найактивніші вимагали розправи над лютим поміщиком, над становим, закликали до визволення А. В. Нижника. На підвищення зійшов І. В. Помаз і виголосив промову про неможливість для селян жити по-старому, про необхідність перейти до борні з самодержавством та панами. Студента-революціонера, що приїхав саме на канікули, слухали прихильно. Раптом ударили на сполох церковні дзвони. То Іван Фесюра і Тит Чечило піднімали народ. І майдан заповнювався рішучими, які тримали сокири, вила, кілки та мисливські рушниці.

Сільський сход виділив уповноважених для пред'явлення становому ультимативної вимоги звільнити Андрія Нижника, а також послав гінців - вершників привести на підмогу селян Лосівки й Тополівки.

Становий звільнити агітатора відмовився, що підштовхнуло повстанців до радикальних дій. Більше двох тисяч селян рушили до економії з вигуками: «Геть поміщиків і царя! Земля - селянам!» І з трьох боків оточили її. Драгуни відкрили залповий вогонь. Кілька чоловік було поранено. Але це не зупинило людський потік. За лічені хвилини спалахнула сторожка при в'їзді. А за нею - всі інші будівлі двору.

Драгуни, становий і панський управитель сховалися в недалекому лісі. Якраз у цей час прибули лосівчани й тополівці. Коли будівлі догорали, хтось із натовпу вигукнув: «Допоможемо, братці, визволитись і тополівцям!». Заклик було почуто,

і тепер уже майже тритисячна маса повстанців з піснями двома колонами рушила поквитатися з паном Міхневичем - володарем Тополівки, що мешкав у Петербурзі, був сенатором і дійсним таємним радником, а селян грабував руками управителя.

Варто сказати добре слово про порядність ватажків повстання. Коли частина бунтарів налаштувалася розорити крамниці, що належали євреям, то І. В. Помаз та його побратими не допустили чорносотенного погрому. І гарячі голови дорогою підпалили дім царського стражника Лисича.

Приблизно за годину вже палахкотіли ферми Буди-Жемчужникова у Ганнівці, Міхневича - на хуторі Глухівщина, а також садиба та винокурня останнього в Тополівці.

23 грудня до села прибув становий у супроводі 16 драгунів. Кавалеристи з базарного майдану відкрили безладну залякувальну стрілянину по вулицях. Було вбито чотирьох селян, серед них - дванадцятирічного хлопця. Декілька жителів упали пораненими.

А надвечір на підмогу карателям приїхала драгунська сотня. Її вів сосницький повітовий справник. Розпочались арешти, екзекуції над бунтарями. Було заарештовано учасників підпільної революційної групи І. В. Помаза, Ф. П. Блоху, батька та сина Нижників, Г. Комісаренка та ін. - понад три десятки сміливців. Незважаючи на катування, селяни не дали свідчень про підпільників.

Поміщик - сенатор Міхневич - надіслав телеграму чернігівському губернатору зі столиці, вимагаючи виділити солдатів для кари бунтарям, охорони маєтку і погрожуючи в разі відмови звернутися до «государя - імператора».

Слідство у справі про повстання тривало більше року. Селян Хому Васильовича Радченка, Федора Ворону, Віктора Руденка, Івана Фесюру, Тита Чечила та інших найактивніших учасників відправили на каторжні роботи. Декого з підпільників (у т. ч. І. В. Помаза) вислали за межі губернії.

Цілий 1906 рік боялися жити в Погорільцях царські стражники та урядник. Принищили і місцеві глитаї. Селяни продовжували чинити опір владі та панові, хоч і в прихованих формах. Для охорони відбудованої економії поміщик тримав чотирьох солдатів-інгушів, які не зробили висновків із грудневих подій. Однієї ночі двоє лютих охоронців зникли безслідно. Назавтра втекли з села двоє інших.

Одному з авторів (Г. Скороходу) в 1954 році пощастило познайомитися із ще живими учасниками революційних подій у Погорільцях - І. В. Помазом, А. В. Нижником, Андрієм Степанцем, почути розповіді повстанських дітей.

Доля організаторів повстання склалась по-різному. І. В. Помаз останні роки прожив у відомому селі Крути, неподалік Ніжина, працював фельдшером. А. В. Нижник трудився і жив на станції Соль, що в селищі К. Лібкнехта на Донеччині. На жаль, нічого не відомо про фельдшера Ф. П. Блоху.

Минає сто років від часу славних революційних подій у Погорільцях. Вклонімося пам'яті героїв!

Джерела та література:

1. Донесення Сосницького повітового справника від 27. 12. 1905 р. № 2411 губернатору // У зб.: Революція 1905 - 1907 рр. на Україні. - К.: Укрполітвидав. 1949. - С. 360 - 363.
2. Погорільці // У кн.: Чернігівщина: Енциклопед. Довідник. - К., 1990. - С. 635 - 636.
3. Ямпольський І. Г. А. К. Толстой // В кн.: Толстой А. К. Собр. соч. В 4 - х т. - М.: Правда, 1980. - Т. 1. - С. 3 - 48.

